

УДК 94(477)”191/194

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2026/1.8>**Зінкевич Р.Д.**<https://orcid.org/0000-0002-0780-0508>

Національна академія сухопутних військ

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1920–1930-ТІ РР.)

У статті здійснено комплексне історичне дослідження військово-політичної діяльності української еміграції на теренах Чехословацької Республіки (ЧСР) у міжвоєнний період (1920–1930-ті рр.). На основі аналізу джерел та наукових публікацій висвітлюється становище українських комбатантів – колишніх військовослужбовців Армії УНР та УГА. У роботі детально проаналізовано процес інтернавання українських військових у таборах Йозефова, Ліберця та Німецького Яблонного, а також зміну їхнього правового статусу в 1923 році, що дало можливість інтегруватися у цивільне життя ЧСР. Особливу увагу в дослідженні зосереджено на аналізі повсякденного життя та матеріально-побутових умов перебування колишніх вояків, ролі інтендантських служб ЧСР та гуманітарній підтримці з боку американської організації Християнська молодіжна асоціація. Доведено, що, попри матеріальні труднощі, таборовий період став основою для збереження військової дисципліни та кадрового потенціалу.

Окрему увагу зосереджено на аналізі важливості культурно-освітньої діяльності еміграції, зокрема, функціонуванні Української господарської академії в Подєбрадах, Кооперативної школи в Йозефові та Музею визвольної боротьби у Празі. Окреслено роль видавничих осередків та часописів («Український стрілець», «Голос табору», «Український скиталець») у плеканні національної свідомості.

Значне місце приділено аналізу політичної диференціації офіцерського середовища. Досліджено генезу націоналістичного руху через діяльність «Групи української національної молоді» та «Легії українських націоналістів», що призвело до створення ОУН. Висвітлено роль Євгена Коновальця та Стрілецької ради у формуванні стратегії збройної боротьби. У висновках підкреслюється, що українська військова еміграція в ЧСР зуміла поєднати успішну цивільну адаптацію із безперервною працею задля відновлення української державності.

Ключові слова: українська еміграція, Чехословацщина, інтерновані вояки, Армія УНР, УГА, УВО, ОУН, Спілка українських офіцерів, Музей визвольної боротьби.

Постановка проблеми. Українська еміграція в міжвоєнній Чехословаччині сформувала потужний осередок національного політичного життя. Дослідження військової та політичної діяльності української військової еміграції в даний період є ключовим для розуміння подій, що відбувалися в 1920-х та 1930-х роках в Чехословаччині, та розкриття повної картини історичного процесу. Попри те, що українські військові були інтерновані і поселені в спеціальні табори, вони проводили військовий вишкіл та активно долучалися до політичної діяльності. Українське командування приділяло велику увагу підтримці боєздатності та дисципліни серед українських військових. Військові емігранти зосереджувалися на підготовці

військових кадрів, видавничій діяльності та розробці планів визволення України. Колишні воїни Армії УНР та УГА не лише зберігали свій військовий потенціал, а й стали фундаментом для формування нових політичних рухів. У політичному відношенні українська військова еміграція у Чехословаччині не була однорідною, там існували різні політичні течії та настрої. Частина військовиків були прихильниками гетьманського уряду, інша – стояла на позиціях підтримки уряду УНР (в екзилі), частина брала участь у створенні й роботі Української військової організації та Організації українських націоналістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній історіографії наявна велика кількість

публікацій, присвячених українській еміграції в Чехословаччині міжвоєнного періоду. Незважаючи на те, що ця проблематика викликає великий інтерес у вітчизняних науковців, політичний та мілітарний аспекти діяльності військовиків в еміграції залишаються вивченими недостатньо. Хоча у працях С. Віднянського, О. Кравчука, О. Бетлій, О. Сухобокової, А. Яворського, В. Піскун та інших ґрунтовно висвітлено політичну, наукову та освітню діяльність української еміграції, комплексні дослідження військово-політичної активності колишніх комбатантів у Чехословаччині в 1920–1930-х рр. наразі відсутні. Серед авторів, які прямо чи опосередковано торкаються окресленої проблеми, варто відзначити розвідки М. Литвина [8], І. Срібняка [11, 12], П. Павелка [9; 10], В. Виздрика [2], Р. Тютенка [15] та інших.

Постановка завдання. Метою розвідки є висвітлення військової та політичної діяльності української еміграції в Чехословаччині у міжвоєнний період. Завдання полягає у розкритті не лише мілітарного аспекту, а й активної участі колишніх військовиків у політичних процесах, що відбувалися в середовищі української діаспори за кордоном загалом та в Чехословаччині зокрема. Проаналізувати основні політичні організації, створені колишніми офіцерами, та визначити вплив військової еміграції на формування української політичної думки за кордоном.

Виклад основного матеріалу. Після поразки Української революції 1917 – 1921 рр. та втрати державної незалежності, значна частина військових та політичних діячів змушена була емігрувати до Чехословаччини. За підрахунками Ольги Зубко, чисельність української еміграції в ЧСР у цей період сягала 20–22 тис. осіб [6, с. 74]. Як зазначає М. Павелко, близько 4 тис. із них становили вояки Армії УНР та УГА [9]. Усі вони пройшли процедуру інтернування: після роззброєння їх примусово розмістили у спеціальних таборах у Йозефові, Ліберці та Німецькому Яблонному. Значну частку інтернованих склали саме галицькі військові, які, на відміну від наддніпрянців, не могли повернутися на окуповані Польщею території через участь у збройній боротьбі на боці ЗУНР.

Згідно з офіційними звітами канцелярії Диктатора ЗУНР станом на 15 листопада 1920 р. на території Чехословаччини перебувало 6234 комбатанти із Галичини, серед них, зокрема – 995 старшин і 1095 підстаршин, причому ці розрахунки не охоплювали членів їхніх сімей (за іншими відомостями їхня кількість становила понад 10 тис. осіб) [8, с. 572]. Така концентрація військового

елементу в Чехословаччині перетворила її на один із ключових центрів українського мілітарного та політичного життя в екзилі. Навесні 1921 р. всіх інтернованих українців перевели із таборів Ліберця і Німецького Яблонного до табору Йозефова [8, с. 572].

На початку 1922 року в Чехословаччині відбулася реорганізація табірної мережі і було створено низку менших таборів, у яких перебувало близько 15 тис. українських вояків. Важливою віхою став 1923 рік, коли чехословацька влада скасувала для українських військовиків статус інтернованих, натомість надавши їм права політичних емігрантів. Це відкрило можливості для вільного залишення таборів та розселення не лише в межах ЧСР, а й в інших країнах Європи. Як наслідок, уже протягом шести місяців кількість мешканців таборів скоротилася до 5,7 тис. осіб [8, с. 573]. Загалом чисельність контингенту в місцях інтернування постійно коливалася через трудову міграцію, виїзд на навчання чи репатріацію, проте в пікові періоди одночасно сягала понад 6 тис. осіб.

Правове становище українських комбатантів у таборах для інтернованих було максимально наближене до статусу військовослужбовців чехословацької армії. Старшини та особи, які були одружені, мали право на проживання у приватних помешканнях поза межами табору. Дозволялися службові відрядження не лише в межах Чехословаччини, а й за кордон, що давало можливість підтримувати зв'язок з урядами ЗУНР та УНР. Інтерновані вояки мали право на відпустку та можливість здобуття вищої освіти у навчальних закладах ЧСР. Лише протягом 1920–1922 рр. студентами чехословацьких закладів вищої освіти стали 507 військовиків [10, с. 115]. Специфікою управління таборами була система подвійного підпорядкування. Питання адміністративного порядку належали до компетенції чехословацького Міністерства оборони і місцевого коменданта. Політична та ідеологічна лінія координувалася урядом ЗУНР, що базувався у Відні, та дипломатичним представництвом ЗУНР у Празі [2, с. 311]. Аби запобігти деморалізації особового складу та збереження його кадрового потенціалу, у таборах суворо підтримувалася дисципліна, функціонували старшинські школи та курси, а також проводився регулярний військовий вишкіл [9].

На відміну від позиції польського уряду, чехословацька влада ставилася до українських інтернованих вояків значно лояльніше, що відображалось на кращих умовах їхнього утримання. За спогадами колишніх мешканців таборів, суворого

табірного режиму фактично не існувало: він тривав лише кілька тижнів, після чого вояки отримували право вільно відвідувати навколишні села. Забезпеченням продовольством та обмундируванням займалася чехословацька військова інтендантська служба. Окрім державного постачання, суттєву підтримку надавала американська «Християнська молодіжна асоціація», завдяки якій раціон вояків поповнювався навіть такими дефіцитними продуктами, як какао та шоколад [13, с. 583].

Внутрішній устрій таборів допомагав українцям підтримувати повноцінне національно-культурне життя: забезпечувалася медична допомога, функціонували курси початкової освіти та проводився регулярний військовий вишкіл [5, с. 67]. Інтерновані займалися і видавничою діяльністю; зокрема, у чеських таборах регулярно виходили друком часописи «Український стрілець», «Голос табору», «Нові вісті» та журнал «Український скиталець» [10]. Попри дозвіл залишати табір і здобувати освіту в чеських навчальних закладах, побутові умови безпосередньо в бараках часто залишалися незадовільними. Крім того, подальше утримання таборів інтернованих вояків УГА створювало напруженість у чесько-польських дипломатичних відносинах, що спонукало офіційну Прагу стимулювати українців до поступового залишення таборів та інтеграції в цивільне життя [11, с. 209].

Завдяки чіткій військовій організації, суворій дисципліні та високому рівню національної свідомості саме військове середовище продемонструвало найвищу життєдіяльність в умовах еміграції. Період перебування в таборах був ефективно використаний для здобуття професійної освіти, регулярних тренувань та підтримання бойового вишколу. Показовим прикладом освітньої активності стала діяльність Кооперативної школи в Йозефові, де лише протягом 1924 р. навчалися 159 стрільців, підстаршин та старшин Української Галицької Армії [18, с. 374]. Такий підхід дозволив військовикам не лише зберегти професійну майстерність, а й залишитися вірними ідеї відновлення української державності.

Українське командування приділяло значну увагу підтримці боєздатності та дисципліни серед інтернованих. Військовики залучалися до регулярних занять; зокрема, функціонували спеціалізовані курси артилерії та обслуги скорострільів. Старшинський склад поглиблював фахові знання на спеціальних курсах, де викладалися такі дисципліни, як військова тактика, картографія, топографія, системи зв'язку та матеріальна частина

озброєння. Особливий акцент під час навчання робили на плеканні військових чеснот, етикету та національної свідомості особового складу [10, с. 117].

Специфіка української військово-політичної еміграції в міжвоєнній Чехословаччині полягала в її високій організованості та чіткій внутрішній структурі. Попри матеріальні нестатки, таборовий побут інтернованих частин сприяв збереженню військової ієрархії, дисципліни та підвищенню фахового й культурно-освітнього рівня вояцтва. Значна частина старшинського складу поєднувала військовий досвід із цивільними спеціальностями, що полегшувало їхню адаптацію на ринку праці або давало змогу продовжувати навчання в чехословацьких закладах вищої освіти. Для координації допомоги в травні 1923 року було створено Комітет опіки над емігрантами УГА.

Важливим етапом організаційного оформлення стало створення «Союзу українських старшин» – ветеранської та громадської інституції, що консолідувала колишніх офіцерів армій УНР та УГА. Головна управа організації базувалася в Празі, а її осередки (станіції) активно діяли в Подєбрадах (при академії Української господарської академії), Брні, Ліберці та Йозефові. Члени Союзу не лише займалися громадською роботою, а й систематично вивчали тогочасні військові доктрини та новітню техніку, сподіваючись на майбутнє відновлення боротьби за державність. До діяльності Союзу були залучені такі видатні постаті, як генерал-хорунжий Микола Капустянський та полковник Євген Коновалець. Проте наприкінці 1930-х років унаслідок Мюнхенської угоди та подальшої нацистської окупації Чехословаччини активність організації почала згортатися через несприятливі геополітичні умови.

Вагомий внесок у збереження національної пам'яті зробили емігрантські організації, що зосередилися на збиранні та публікації воєнно-історичних джерел [5, с. 70]. Провідну роль у цьому процесі відіграв створений у Празі Музей визвольної боротьби України, який тісно співпрацював із «Союзом українських старшин». Установа перетворилася на потужний науково-дослідний центр, який не лише колекціонував експонати та документи доби визвольних змагань, а й здійснював їхню ґрунтовну систематизацію та займався виданням воєнно-історичних матеріалів.

У політичному аспекті українська військова еміграція в Чехословаччині не була монолітною. Серед офіцерства Армії УНР та УГА співіснували полярні ідеологічні течії: від прихильників

аграрного соціалізму та республіканства до прибічників монархічного устрою. Гострою була конфронтація між прихильниками Державного центру УНР та оточенням диктатора Є. Петрушевича, спричинена негативним ставленням частини галицьких старшин до С. Петлюри через підписання Варшавської угоди 1920 р [15, с. 67]. Помітною була і прогетьманська позиція членів «Товариство запорожців» – об'єднання ветеранів Запорозького корпусу Армії УНР, які після поразки визвольних змагань опинилися в еміграції. Спробою консолідації сил став з'їзд військових гуртків у Празі 7 січня 1925 р. На ньому було проголошено створення Українського військового союзу (УВС) на чолі з почесним головою генералом М. Омеляновичем-Павленком та головою полковником О. Шаповалом. Проте УВС не зміг розгорнути масштабної діяльності, фактично обмежившись роботою Військового товариства імені гетьмана Пилипа Орлика, і вже у жовтні 1926 р. припинив своє існування [3].

Значна частина військових емігрантів приєдналася до активної політичної боротьби, зокрема беручи безпосередню участь у розбудові та діяльності Української військової організації (УВО) та Організації українських націоналістів (ОУН). Для цього кола колишніх комбатантів питання відродження національних збройних сил та здобуття державної незалежності трансформувалося зі стратегічних цілей у сенс усього подальшого життя в еміграції.

Задля протидії радянофільським настроям у середовищі інтернованих вояків УГА в таборах Ліберця та Йозефова у 1922 році була створена «Група української національної молоді» (ГУНМ) [7, с. 23]. Після розформування таборів та переїзду колишніх комбатантів до Праги для навчання у заклади вищої освіти осередок ГУНМ перемістився до чеської столиці. Організація перетворилася на впливовий празький ідеологічний центр. ГУНМ виступила з гострою критикою програмних засад уряду УНР в екзилі та соціалістичних партій, вважаючи, що саме ці ідеологічні помилки призвели до втрати державності.

Паралельно у листопаді 1925 р. в Подєбрадах виникла «Легія Українських Націоналістів» (ЛУН), ідеологічно споріднена з ГУНМ. Ядро ЛУН склали колишні вояки Армії УНР, які навчалися в Українській господарській академії [4, с. 159]. Внутрішня ідеологія організації базувалася на двох світоглядних джерелах: з одного боку – на романтизації козацької державницької традиції та досвіду УНР, з другого – на запозиченні

новітніх європейських правих рухів, що згодом трансформувалися в концепцію «інтегрального націоналізму» [1, с. 383–384]. Важливим етапом консолідації стало об'єднання ГУНМ та ЛУН у червні-липні 1927 р. в єдиний Союз організацій українських націоналістів під проводом М. Сціборського [14, с. 199].

У середовищі військово-політичної еміграції тривав процес кристалізації нових сил. Євген Коновалець як колишній командир Корпусу Січових стрільців очолив створення «Української військової організації» (УВО), яка згодом трансформувалася в Організацію українських націоналістів [17]. Дослідники схиляються до думки, що прообразом УВО стала Стрілецька рада. Саме на її засіданні у Празі (липень 1920 р.) під головуванням Є. Коновальця було ухвалено стратегічне рішення про повернення колишніх січових стрільців до окупованої Польщею Галичини для продовження збройної боротьби [12, с. 131].

Попри ідеологічне розмаїття та відмінність у тактиці, між емігрантськими центрами не було відвертого антагонізму. Зокрема ОУН не позиціонувала себе як ворожу силу щодо Державного центру УНР в екзилі, розглядаючи його як союзника, що використовує дипломатичні, хоча й менш динамічні методи боротьби. Водночас значна частина військовиків успішно інтегрувалася в чехословацьке суспільство, здобувши цивільні фахи та престижну роботу. Окремі представники українства навіть продовжили професійну військову кар'єру в лавах збройних сил Чехословаччини [16].

Висновки. У міжвоєнний період (1918–1939 рр.) Чехословаччина стала одним із головних центрів української військово-політичної еміграції. ЧСР створила максимально лояльні умови перебування українських комбатантів, наблизивши їхнє становище до статусу національних військовослужбовців. Початковий період інтернування (1920–1923 рр.) у таборах Йозефова та Ліберця, попри матеріальні труднощі, дозволив зберегти ядро регулярних армій УНР та УГА, а також підтримувати їхню боєздатність та дисципліну. Трансформація статусу інтернованих вояків у статус політичних емігрантів у 1923 році стала переломним моментом, що забезпечив колишнім військовикам свободу пересування, можливість здобуття вищої освіти та успішну інтеграцію в цивільне життя ЧСР. Кількість українських військових, які опинилися в країні, змінювалася залежно від хвиль міграції та процесу інтернування.

Діяльність українських військових у Чехословаччині з одного боку була цілком успішною в

аспекті соціальної інтеграції та адаптації до умов нового суспільства, з іншого ж боку, попри розходження в політичних поглядах, методах і засобах боротьби, – сприяла збереженню цінного кадрового потенціалу військових, політичних, громадських, наукових та культурних діячів. Крім того, перебування в ЧСР дозволило емігрантам

розбудувати мережу власних організацій, метою яких було продовження боротьби за українську незалежну соборну державу, а також активна пропаганда та розвиток національної ідеї в європейському просторі. Військове середовище стало ґрунтом для появи нових політичних сил (УВО, ЛУН, ГУНМ).

Список літератури:

1. Артюшенко Ю. Легія Українських Націоналістів. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен, 1974. С. 380–394.
2. Виздрік В. С. Інтерновані частини УГА в Чехословаччині: надії та реалії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 571 : *Держава та армія*. 2006. С. 310–313.
3. Власенко В. Національно-демократичне середовище міжвоєнної української еміграції в країнах Південно-Східної Європи. *Сумський історичний портал*. URL: <https://history.sumy.ua/research/article/9041-vlasenko-valerii-natsionalnodemokratychno-seredovyshche-mizhvoiennoi-ukrainskoi-emihratsii-v-krainakh-pivdenoskhidnoi-yevropy.html>
4. Грузін В., Криськов А. Зародження українського націоналістичного руху в Чехословаччині (1920–1930-ті рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2017. Т. 2, № 1. С. 156–161.
5. Зінкевич Р. Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939). *Wiekі Stare i Nowe*. 2012. Tom спеціальний. С. 59–74.
6. Зубко О. Українська політична еміграція в міжвоєнній Чехословаччині (1921–1939). Світ захоплень й уподобань її представників. *Історичні і політологічні дослідження*. 2019. № 2 (65). С. 72–81.
7. Книш З. Становлення ОУН. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 1994. 128 с.
8. Литвин М. Ідейно-політична боротьба за вплив на інтерновані частини української Галицької Армії. *Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами*. Прага : Narodni knihovna CR, 1995. С. 572–576.
9. Павленко М. Інтерновані українські військові формування. *Енциклопедія Сучасної України* / ред. кол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-12417>
10. Павленко М. І. Перебування угруповань Української галицької армії на території Чехословаччини (1919–1923 рр.). *Український історичний журнал*. 1999. № 2. С. 113–124.
11. Срібняк І. В. Інтерновані вояки УГА в Таборі Йозефов (Чехословаччина) у 1921–1922 рр.: умови перебування та санітарний стан. *Дриновський збірник*. 2015. Т. VIII. С. 196–211.
12. Срібняк І. В. На захисті інтересів інтернованої Армії УНР (маловідомі сторінки діяльності української військової дипломатії у Польщі, 1921 р.). *Архіви України*. 2023. № 2. С. 131–149.
13. Терлецький, М. (1958). Табір інтернованих в Німецькiм Яблоннiм в Чехо-Словаччинi. *Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у Визвольних Змаганнях в 1918–1920 рр. (Матеріали до історії)*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка. С. 582–588.
14. Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. Київ : Інтел, 1994. 260 с.
15. Тютенко Р. Українська військова еміграція в міжвоєнний період (1919–1939 рр.) : дис. ... доктора філос. Мюнхен, 2021. 235 с.
16. Шурхало Д. Карпатська Україна: як постала і чому не встояла. *Радіо Свобода*. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29825313.html>
17. Яблонський В. Державний центр УНР в екзилі: три чверті століття на повернення. *Локальна історія*. 2023. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/derzhavnii-tsentri-unr-v-ekzili-tri-chverti-stolittia-na-povernennia/>
18. Яворський А. Культурно-просвітницька діяльність Української Селянської Спілки в Чехословаччині у 20-30-х рр. XX ст. *Ucraina Magna. Vol. I: Українська політична еміграція у XX столітті* / за заг. ред. В. Піскун. Київ, 2016. С. 372–378.

Zinkevych R.D. MILITARY AND POLITICAL ACTIVITIES OF UKRAINIAN EMIGRATION IN CZECHOSLOVAKIA (1920–1930s)

The article presents a comprehensive historical study of the military and political activities of Ukrainian emigration in the territory of the Czechoslovak Republic (CSR) in the interwar period (1920–1930s). Based on the analysis of sources and scientific publications, the situation of Ukrainian combatants – former soldiers of the UNR Army and the Ukrainian Galician Army – is highlighted. The work analyzes in detail the process of internment of Ukrainian soldiers in the camps of Josefov, Liberec and Nimetsky Yablony, as well as the change in their legal status in 1923, which made it possible to integrate into the civilian life of the Czechoslovak Republic. Special attention is paid to the social and living conditions of emigrants, the role of the quartermaster services of the Czechoslovak Republic and humanitarian support from the American organization Christian Youth Association. It is proven that despite material difficulties, the camp period became the basis for maintaining military discipline and personnel potential.

Special attention is paid to the importance of the cultural and educational activities of emigration, in particular the functioning of the Ukrainian Economic Academy in Poděbrady, the Cooperative School in Josefov and the Museum of the Liberation Struggle in Prague. The role of publishing houses and magazines (“Ukrainian Rifleman”, “Voice of the Camp”, “Ukrainian Wanderer”) in cultivating national consciousness is outlined. Significant attention is paid to the analysis of the political differentiation of the officer milieu. The genesis of the nationalist movement through the activities of the “Group of Ukrainian National Youth” and the “Legion of Ukrainian Nationalists”, which led to the creation of the OUN, is investigated. The role of Yevhen Konovalts and the Rifle Council in shaping the strategy of armed struggle is highlighted. The conclusions emphasize that the Ukrainian military emigration in the Czechoslovak Socialist Republic managed to combine successful civilian adaptation with continuous work to restore the independence of Ukraine.

Keywords: *Ukrainian emigration, Czechoslovakia, interned soldiers, UNR Army, UHA, UVO, OUN, Union of Ukrainian Officers, Museum of the Liberation Struggle.*

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026